

de mos

Jaargang 20
Okt./Nov. 2004

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

g

NIDI

inhoud

- 65 **Asieldruk in Nederland zakt onder EU-gemiddelde**
- 68 **Japan: Dilemma tussen werk en moederschap**
- 72 **Demodata**

Foto: ANP FOTO / Inge van Mill

Asieldruk in Nederland zakt onder EU-gemiddelde

ROB VAN DER ERF

In de periode 1990-2003 hebben meer dan vijf miljoen mensen asiel aangevraagd in een van de 15 landen van de (toenmalige) Europese Unie. Het aandeel van Nederland daarin bedroeg 433.000, ofwel acht procent. Dit is bijna tweemaal zoveel als het aantal dat Nederland zou hebben moeten krijgen als de druk over de 15 EU-landen zou zijn verdeeld naar rato van het inwonertal. Vooral gedurende de jaren 1994-2000 was de asieldruk in Nederland beduidend hoger dan het EU-15-gemiddelde. Na 2000 is het aantal ingediende asielverzoeken evenwel zo sterk gedaald dat het er voor dit jaar naar uitziet dat de asieldruk in Nederland voor het eerst sinds 1992 onder dat gemiddelde gaat zakken.

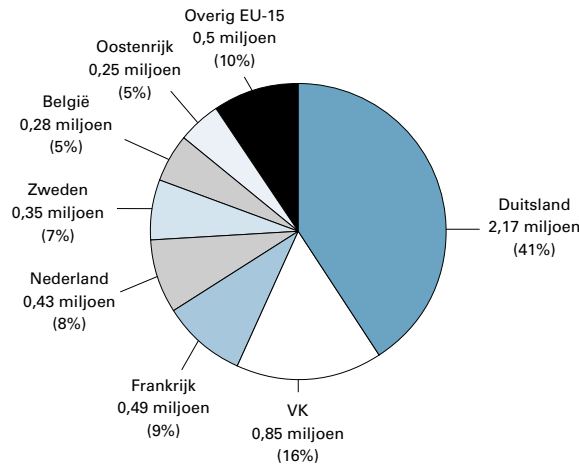
Het onderwerp asiel scoort hoog op de politieke agenda van Brussel. Jaarlijks vragen grote aantallen mensen asiel aan in de Europese Unie. Voor de ontvangende landen zijn hier flinke lasten aan verbonden, zowel in financiële als in maatschappelijke zin. Van een evenwichtige verdeling van deze lasten kan echter geen sprake zijn zolang het asielbeleid binnen de Unie niet is geharmoniseerd. Die harmonisatie komt maar moeizaam van de grond. Asielbeleid (zie kader) wordt nog altijd vooral op nationaal niveau gevormd en leidt daardoor tot een bepaalde mate van concurrentie tussen de landen. Hierdoor kan er een soort 'waterbedeffect' ontstaan wanneer het ene land eerder dan het andere land tot een meer restrictief beleid overgaat. Meer harmonisatie is derhalve noodzakelijk: enerzijds voor de ontvangende landen om tot een evenredige verdeling van de lasten te geraken, en anderzijds voor de asielzoeker die gebaat is bij een eenduidige en rechtvaardige asielprocedure.

De hele periode 1990-2003

Gedurende de hele periode 1990-2003 hebben zich in de 15 landen van de toenmalige Europese Unie (EU-15) 5,3 miljoen asielzoekers aangemeld. Van hen vroege de meesten, 2,2 miljoen, asiel aan in Duitsland (zie figuur 1). Op grote afstand volgen het Verenigd Koninkrijk (0,9 miljoen), Frankrijk (0,5 miljoen) en Nederland (0,4 miljoen).

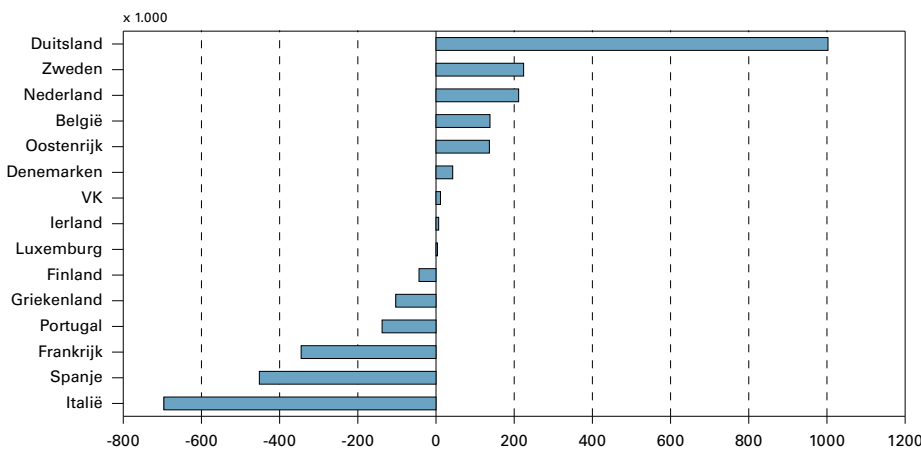
Absolute aantallen vormen uiteraard geen juiste graadmeter voor de 'asieldruk' die landen ondervinden. Deze kan worden berekend door, en dat ligt het meest voor de hand, de asielopvang te relateren aan de bevolkingsomvang, maar een koppeling

Figuur 1. Asielzoekers in de EU-15, 1990-2003

Bron: UNHCR.

Figuur 2. Verschil tussen werkelijk en naar bevolkingsomvang genormeerd aantal asielzoekers, 1990-2003

Bron: UNHCR en Eurostat; bewerking NIDI.

aan bijvoorbeeld de bevolkingsdichtheid of aan het nationaal inkomen is ook mogelijk. Welk criterium ook wordt gebruikt, steeds weer blijkt dat de lastendruk in Europa nog altijd ongelijk is verdeeld.

Indien het aantal asielzoekers zou zijn verdeeld naar rato van de omvang van de bevolking in de diverse landen zou Duitsland 1,2 miljoen asielzoekers minder hebben hoeven opnemen, Zweden en Nederland ruim 200.000 en België en

Foto: ANP FOTO / Juan Vrijdag

Oostenrijk bijna 140.000 (zie figuur 2). Landen die aanzienlijk meer asielzoekers hadden moeten opnemen zijn Italië (700.000 te weinig), Spanje (450.000), Frankrijk (350.000), Portugal (140.000) en Griekenland (100.000). Voor de overige landen van de EU-15, Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Ierland, Luxemburg en Finland, komt het naar bevolkingsomvang genormeerde aantal vrij goed overeen met het werkelijke aantal.

Kleinere verschillen tussen landen

Cijfers voor een hele periode versluieren het verloop van jaar op jaar. In de tabel is voor de afzonderlijke jaren in de periode 1990-2003 per EU-land het verschil tussen het waargenomen en het naar bevolkingsomvang genormeerde aantal asielzoekers gegeven. Vooral voor Duitsland blijkt dit verschil zeer sterk te zijn teruggelopen: van plus 290.000 in 1992 tot min 13.000 in 2003. Dit betekent dat de asieldruk in Duitsland recentelijk onder het EU-15-gemiddelde is gezakt. Een min of meer tegengestelde ontwikkeling laten het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk zien: van sterk negatief (meer dan 70.000 voor beide landen in 1992) naar flink positief (Verenigd Koninkrijk) respectievelijk licht positief (Frankrijk). Een dergelijke ontwikkeling geldt ook voor Ierland, zij het op een meer bescheiden niveau. Voor Italië, Spanje, Portugal, Griekenland en Finland, landen die voortdurend achterblijven als het om asielaanvragen gaat, zijn er weinig spectaculaire veranderingen waar te nemen. Wel moet hierbij worden aangetekend dat de asieldruk in Griekenland in 2003 voor het eerst op het EU-15-gemiddelde is komen te liggen. De landen die in bijna alle jaren een bovengemiddelde asieldruk hebben zijn Zweden, Nederland, België, Oostenrijk en Denemarken. Opvallend daarbij is dat de trend voor Zweden en Oostenrijk de laatste jaren eerder stijgt dan daalt, terwijl zeker voor Nederland, maar ook wel voor Denemarken en België, het tegendeel geldt. Resumerend kan worden geconcludeerd dat de verschillen in asieldruk tussen de 15 EU-landen na 1992 beduidend kleiner zijn geworden. Dit is vooral het gevolg van de ontwikkelingen in Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Anno 2003 resteren bescheiden uitschieters naar boven voor Oostenrijk en Zweden en naar beneden voor Italië en Spanje.

Vooruitzichten voor 2004

Op basis van de beschikbare maandcijfers tot nu toe mag worden aangenomen dat de asieldruk in Frankrijk dit jaar flink boven het EU-15-gemiddelde zal gaan uitstijgen. Wellicht zal de Franse regering hier spoedig aanleiding in zien om het restrictieve beleid verder aan te scherpen. De asieldruk in Duitsland daarentegen zal verder onder dat gemiddelde gaan duiken. Voor het Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk en Zweden zal het positieve verschil tussen het werkelijke en naar bevolkingsomvang genormeerde aantal kleiner worden. In Nederland zal naar alle waarschijnlijkheid voor het eerst sinds 1992 de asieldruk iets beneden het EU-15-gemiddelde komen te liggen.

Tot besluit

In de inleiding werd gesteld dat op Europees niveau de harmonisatie van asielbeleid maar moeizaam van de grond komt. Op nationaal niveau ligt dit evenwel anders. Doordat het asielbeleid overal steeds restrictiever is geworden, is het uitvoerende beleid in de verschillende landen steeds dichter bij elkaar komen te liggen en zijn daardoor ook de verschillen in asieldruk sterk teruggelopen. De individuele asielzoeker is uiteraard het minst gebaat bij deze ontwikkeling aangezien voor hem of haar de kans op een verblijfstitel hierdoor alleen maar kleiner is geworden. Deze neerwaartse restrictieve spiraal kan uitsluitend worden doorbroken wanneer het asielbeleid op Europees niveau werkelijk vorm begint te krijgen.

Drs. R.F. van der Erf, NIDI

Verskil tussen het waargenomen en naar bevolkingsomvang genormeerde aantal asielzoekers

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Duitsland	106	145	290	209	59	68	65	49	30	12	-7	4	-11	-13
Zweden	20	15	68	25	11	3	0	4	5	2	7	14	24	24
Nederland	5	1	-8	14	40	18	12	24	32	27	27	16	3	1
België	2	1	-1	13	6	4	6	5	13	25	32	14	9	9
Oostenrijk	14	17	2	-6	-2	0	2	1	7	12	10	22	31	26
Denemarken	0	-3	4	7	2	1	3	2	5	7	7	7	1	0
VK	-25	-7	-74	-53	-7	12	0	2	9	31	37	30	44	15
Ierland	-4	-5	-6	-5	-3	-2	-1	1	2	4	7	6	8	5
Luxemburg	0	0	-1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	1	1
Finland	-3	-5	-6	-5	-3	-3	-2	-2	-3	-2	-2	-4	-2	-1
Griekenland	-5	-12	-17	-14	-7	-6	-5	-3	-6	-9	-8	-5	-5	0
Portugal	-11	-14	-18	-12	-8	-7	-6	-6	-8	-10	-10	-10	-10	-8
Frankrijk	-7	-32	-76	-53	-22	-22	-19	-18	-26	-29	-22	-13	-8	5
Spanje	-34	-46	-60	-42	-21	-23	-20	-22	-26	-32	-33	-32	-34	-26
Italië ^{a)}	-58	-56	-98	-78	-46	-41	-35	-37	-35	-40	-45	-50	-50	-39

^{a)} Voor 2003 is het cijfer geschat. Voor de meeste overige jaren geldt een flinke onzekerheidsmarge omdat voor Italië verschillende bronnen uiteenlopende aantallen opleveren.

ASIELBELEID

De lidstaten van de EU zijn partij bij het Verdrag van Genève van 1951 (het zogenoemde Vluchtelingenverdrag) en het Protocol van New York van 1967. Afspraken over het Europese asielbeleid zijn onder andere vastgelegd in de Overeenkomst van Dublin (gesloten in 1990). Deze overeenkomst is eind 2002 vervangen door een communautaire verordening. De Overeenkomst van Dublin trad op 1 september 1997 in werking voor 12 lidstaten, op 1 oktober 1997 voor Oostenrijk en Zweden en op 1 januari 1998 voor Finland.

In de Overeenkomst van Dublin werden, met het oog op de destijds voorziene afschaffing van de controles aan de binnengrenzen per 1 januari 1993, afspraken gemaakt over de behandeling van asielverzoeken. Zo werd bepaald dat de eerste EU-lidstaat waar de asielzoeker binnenkomt verantwoordelijk is voor de behandeling van het asielverzoek, ongeacht waar dat verzoek feitelijk wordt ingediend. Wijst het betrokken land het verzoek af, dan geldt die afwijzing voor alle EU-lidstaten. Daarmee moest een einde komen aan het rondlopen van vluchtelingen in de EU, die in verschillende lidstaten asielverzoeken indienden. In december 2000 ging de Raad akkoord met een Commissievoorstel voor een systeem (EURODAC) voor het vergelijken van vingerafdrukken van asielzoekers; deze centrale gegevensbank moet de uitvoering van 'Dublin' vergemakkelijken. Noorwegen en IJsland hebben zich begin 2001 aangesloten bij de Overeenkomst van Dublin en EURODAC.

Om het hoofd te kunnen bieden aan de groeiende stroom asielzoekers werden in 1992 de begrippen 'kennelijk ongegronde asielverzoeken' en 'veilige landen van herkomst' geïntroduceerd. Asielzoekers in die categorieën kunnen versneld worden uitgewezen. Bovendien kunnen zij worden teruggestuurd naar niet-EU-landen die zij eerder op hun vlucht aandeden, mits deze 'derde landen van ontvangst' in de categorie van veilige landen vallen. Voorwaarde is natuurlijk, dat deze landen de uitgewezen asielzoeker (opnieuw) toelaten.

Lidstaten zijn verplicht om minimumnormen in te voeren voor de opvang van asielzoekers, het verlenen van tijdelijke bescherming aan ontheemden en de toekenning van de vluchtelingenstatus. Een asielaanvraag in een EU-lidstaat door een onderdaan van een andere EU-lidstaat wordt in principe niet-ontvankelijk verklaard.

De Europese Raad van Tampere (15-16 oktober 1999) besloot haast te maken met het proces dat moet leiden tot een gemeenschappelijke asielprocedure en een uniforme status voor personen die asiel hebben gekregen. Half 2002 is het Commissievoorstel op dit terrein akkoord bevonden. De richtlijn heeft betrekking op de definitie van het begrip vluchteling, op minimale voorlichting die lidstaten moeten geven, op huisvesting, bewegingsvrijheid, gezinshereniging, gezondheidszorg en onderwijs voor minderjarigen. Maar de richtlijn betreft ook maatregelen die moeten voorkomen dat mensen misbruik maken van het asielstelsel. Regeringen kunnen in geval van wangedrag of wanneer een asiel

zoeker niet aan de procedure meewerkt, de steun aan de desbetreffende persoon beperken of volledig stopzetten.

In 2000 is er ook een Europees Vluchtelingenfonds in het leven geroepen, dat wordt ingezet om de financiële lasten tussen de EU-lidstaten op een rechtvaardige wijze te verdelen.

In juli 2001 is een richtlijn aangenomen die handelt over de tijdelijke bescherming van ontheemden. Doel is de lasten van de opvang van een massale instroom van ontheemden over de lidstaten te verdelen en met een bijzondere procedure het asielstelsel te ontlasten. Wanneer de Raad vaststelt dat er sprake is van een massale instroom, dan geldt voor de desbetreffende asielzoekers in alle lidstaten een beschermingsregeling, beperkt tot een periode van drie jaar, die voorziet in verblijfsvergunningen, toegang tot de arbeidsmarkt, onderdak of huisvesting, sociale bijstand, onderwijs voor minderjarigen en gezinshereniging.

De Europese Raad van Sevilla in juni 2002 drong aan op bespoediging van de besluitvorming over wet- en regelgeving die is gericht op de totstandkoming van een gemeenschappelijk asiel- en immigratiebeleid. Inmiddels is er een verordening aangenomen die minimumvereisten stelt aan de opvang van asielzoekers. Ook is de Dublin II-verordening eind 2002 aangenomen. Niet alleen worden hiermee de procedures bekort, maar ook wordt beter rekening gehouden met familiebanden van asielzoekers. Verantwoordelijk voor de behandeling van de asielaanvraag is voortaan de lidstaat waar al een familielid verblijft als vluchteling, de lidstaat die de asielzoeker een verblijfsvergunning heeft verleend of de lidstaat die een visum heeft afgegeven. Hierbij wordt eerst gekeken naar de familiebanden en als laatste naar een eventueel visum. Er is geen compromis bereikt over de opvang van asielzoekers in de eigen regio. Slechts een aantal landen gaat hiermee een proef starten, waaronder Nederland.

Op de top van Thessaloniki van juni 2003 kreeg het gemeenschappelijk asiel- en immigratiebeleid veel aandacht van de Europese regeringsleiders. Gesproken werd onder andere over visaverlening, het beheer van de buitengrenzen, de terugkeer van illegale immigranten en het partnerschap met derde landen. Dit laatste betreft dan bijvoorbeeld overeenkomsten over overname of terugkeer van onderdanen van derde landen en over mensenhandel. De Europese Raad heeft wederom gezegd een gemeenschappelijk Europees asielstelsel tot stand te willen brengen. In eerste instantie gaat het daarbij om twee richtlijnvoorstellen. Het eerste behelst minimumnormen voor de erkenning en de status van onderdanen van derde landen en staatlozen als vluchtelingen of als personen die anderszins internationale bescherming behoeven. Het tweede richtlijnvoorstel betreft minimumnormen voor de procedures in de lidstaten voor de toekenning of intrekking van de vluchtelingenstatus.

(Bron: Europese Commissie (www.europa.eu.int/netherlands))

Japan: dilemma tussen werk en moederschap

HIDEKO MATSUO

Er bestaat in Japan een groeiende kloof tussen alleenstaande kinderloze vrouwen en getrouwde vrouwen met kinderen. Door onder meer het gebrek aan maatschappelijke steun voor hun wens om werk en gezin te combineren, zijn de alleenstaande kinderloze vrouwen niet geneigd om te trouwen en kinderen te krijgen. Vrouwen worden gedwongen om een radicale keuze te maken tussen deze twee opties.

Foto: ANP FOTO

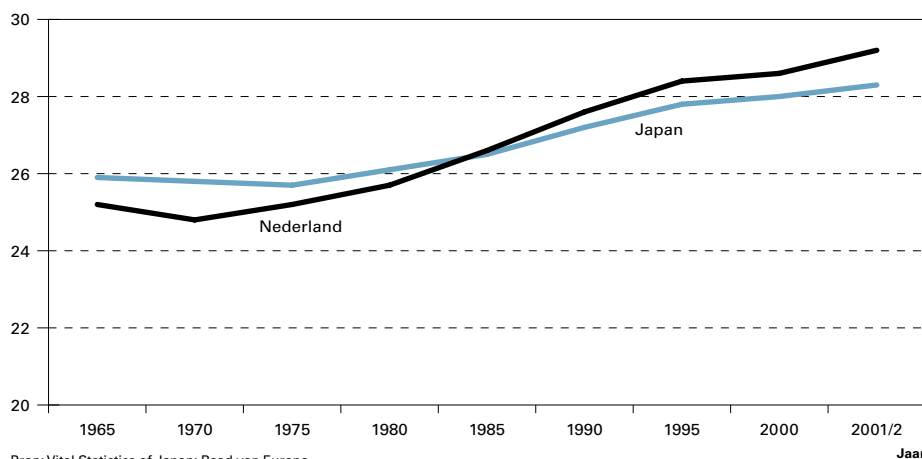
In de omstreden Japanse bestseller *Het Gehuil van de Verliezende Hond* (Makeinu no Toboe) van Junko Sakai uit 2003 wordt de gewaagde vraag gesteld of alleenstaande kinderloze vrouwen in Japan *losers* zijn. De vraag duidt op de groeiende kloof in Japan tussen alleenstaande kinderloze vrouwen enerzijds en getrouwde vrouwen met kinderen anderzijds. Het feit dat een steeds groeiende groep van vrouwen ervoor kiest om niet te trouwen en geen kinderen te hebben, in combinatie met een radicalisering

van de standpunten, is zorgwekkend in een land waar de totale vruchtbaarheid veel sneller daalt dan in de andere geïndustrialiseerde landen. Deze bereikte vorig jaar met gemiddeld 1,29 kinderen per vrouw het laagste niveau ooit. Een lage vruchtbaarheid leidt, in combinatie met een hoge levensverwachting, tot snelle vergrijzing. Voor Japan betekent dat volgens de middenvariant van de vruchtbaarheidsprognose naar verwachting een stijging van het percentage 65-plussers van 14,6 procent in 1995 naar 32,3 procent in 2050.

Wat veroorzaakt deze kloof? En waar situeert Japan zich wat dit betreft ten opzichte van Nederland? Ook in Nederland ligt de vruchtbaarheid immers onder het vervangingsniveau en is de gemiddelde leeftijd van vrouwen bij de geboorte van hun eerste kind en de gemiddelde leeftijd waarop ze voor het eerst trouwen in de afgelopen decennia toegenomen. De huidige discussie in Japan lijkt ook op maatschappelijke discussies in dit verband die in de tweede helft van de jaren negentig in Nederland werden gevoerd. En de moderne, alleenstaande, kinderloze Japanse vrouw zou bovendien in de hedendaagse Nederlandse samenleving niet uit de toon vallen. Het Nederlandse totale vruchtbaarheidscijfer (Total Fertility Rate, TFR) is echter nooit gezakt tot het Japanse niveau (zie de figuren 1, 2 en 3).

Om de vragen te beantwoorden zijn gegevens ontleend aan een promotieonderzoek (zie kader pag. 70) waarin de ervaringen van Japanse en Nederlandse vrouwen met betrekking tot de overgang naar het moederschap werden vergeleken.

Figuur 1. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de eerste geboorte, Nederland en Japan, 1965-2001/2002

Bron: Vital Statistics of Japan; Raad van Europa.

Maatschappelijke ontwikkelingen

De maatschappelijke context waarbinnen Japanse en Nederlandse vrouwen leven en belangrijke levenskeuzes moeten maken is sinds de Tweede Wereldoorlog sterk veranderd. In beide landen is grote vooruitgang geboekt wat betreft het gemiddelde onderwijsniveau van vrouwen. Verder is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, vooral sinds het eind van de jaren zestig, gestegen. Deze ontwikkelingen hebben veranderingen teweeggebracht in het leven van Japanse en Nederlandse vrouwen.

Beide ontwikkelingen hebben bij vrouwen onder meer geleid tot een groeiende belangstelling voor het nastreven van hogere behoeften in het algemeen en het combineren van werk en gezin in het bijzonder, maar terwijl er in Nederland

beleid is ontwikkeld dat vrouwen in staat stelt om werk en gezin te combineren, is dat in Japan niet het geval geweest. In Nederland kunnen vrouwen flexibel werken, ze kunnen moederschapsverlof opnemen, ze krijgen kinderbijslag, en als werkende partners worden ze in hun pensioenrechten niet gekort. In Japan is men net begonnen met het invoeren van gelijksoortige maatregelen, maar er is nog een lange weg te gaan.

Een duidelijk voorbeeld van het verschil tussen Nederland en Japan is ook de beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen. Terwijl vrouwen in Nederland al heel lang de pil gebruiken, is deze in Japan pas een paar jaar geleden (1999) beschikbaar gesteld. Daardoor hebben Japanse vrouwen het lange tijd moeten doen met condooms of hun toevlucht moeten nemen tot abortus.

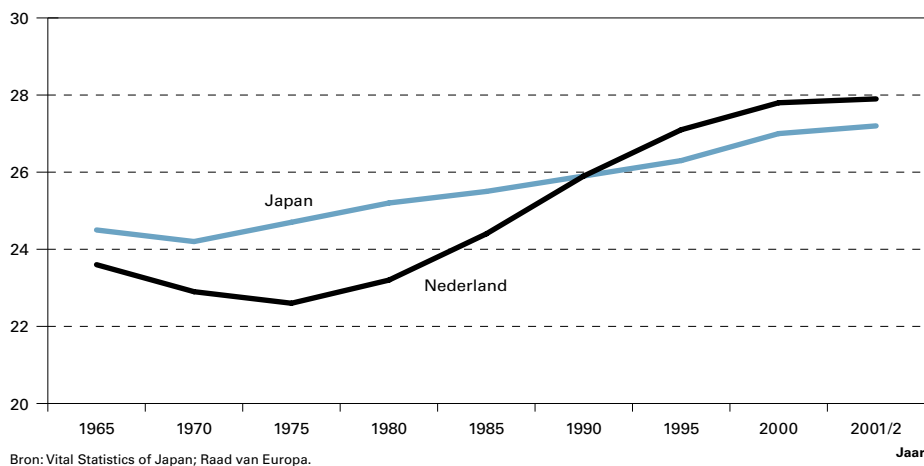
Geboortegeneraties vergeleken

In het onderzoek worden geboortegeneraties van voor 1960 (de oudere cohorten) en die van erna (de jongere cohorten) vergeleken. De meeste Japanse vrouwen van voor 1960 trouwden, ongeacht hun opleidingsniveau, en ze deden dat allemaal voor een bepaalde leeftijd (figuur 4). In Nederland echter leidden hogere opleidingsniveaus al in de oudere geboortecohorten tot uitstel en afstel van huwelijk en ouderschap onder vrouwen, en de verschillen in de leeftijd waarop deze gebeurtenissen plaatsvonden waren veel groter (figuur 5). In beide landen kregen de meeste vrouwen die wel trouwden ook vrijwel zeker kinderen.

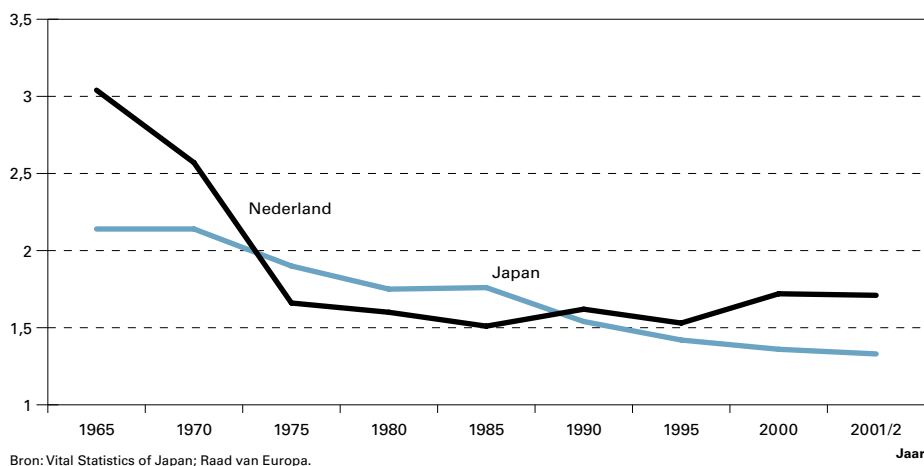
De grootste verandering tussen beide cohorten in zowel Japan als Nederland is dat jongere vrouwen later en minder vaak trouwen. Dit wordt in Japan veroorzaakt door het feit dat vrouwen niet het eenvoudige, gebaande pad willen volgen van trouwen en kinderen krijgen. Figuur 6 vergelijkt de levensgeschiedenissen van een gemiddelde vrouw tussen haar 20ste en 32ste jaar in de twee geboortegeneraties en toont aan dat Japanse vrouwen uit de jongere cohort 0,2 jaar langer zonder partner leven en 1,4 jaar langer met een partner samenwonen (zonder verloofd of getrouwd te zijn) dan vrouwen uit de oudere cohorten. Nederlandse vrouwen, daarentegen, blijken meer bereid te zijn om een relatie aan te gaan, maar hebben moeite om de juiste partner te vinden, hetgeen leidt tot complexe levenslopen. Uit figuur 7 blijkt dat Nederlandse vrouwen van de jongere cohorten gemiddeld 1,6 jaar langer zonder partner leven en 2,1 jaar langer samenwonen dan Nederlandse vrouwen uit de oudere cohorten. Ze zijn gedurende deze levensfase echter gemiddeld 0,7 jaar minder lang getrouwd alvorens kinderen te hebben. Hieruit blijkt dat het huwelijk en moederschap sterk met elkaar zijn verbonden.

Een analyse van de levenspaden die vrouwen doorkruisen bevestigt de bovenstaande analyse. Meer dan de helft van de Nederlandse vrouwen uit de oudere cohorten trouwde volgens de traditie rechtstreeks vanuit het ouderlijk huis en kreeg kinderen. In de jongere cohorten in Nederland is dit levenspad vervangen door samenwonen (27 procent) of eerst zelfstandig

Figuur 2. Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk, Nederland en Japan, 1965-2001/2002

Figuur 3. Totaal vruchtbaarheidscijfer in Nederland en Japan, 1965-2001/2002

wonen en daarna samenwonen (15 procent) alvorens te trouwen en kinderen te krijgen. Door eerst samen te wonen, of daarvoor nog zelfstandig te wonen, stellen deze vrouwen de geboorte van het eerste kind gemiddeld uit met respectievelijk 1,6 en 3,2 jaar (zie tabel 1). De complexiteit van hun levensgeschiedenissen draagt bij aan het uitstellen van de geboorte van het eerste kind. Japanse vrouwen krijgen nog altijd meteen kinderen, na eerst te zijn verloofd en getrouwd, en bewandelen zodoende nog altijd de traditionele weg naar het moederschap (tabel 2).

Tabel 1. Belangrijkste levenspaden op weg naar het eerste kind en gemiddelde leeftijd bij de eerste geboorte, uitgesplitst naar relativem, Nederland, naar geboortecohort

Levenspad	%		Gemiddelde leeftijd bij geboorte eerste kind	
	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960
HMK	56,0	28,7	24,5	25,2
HCMK	6,9	27,3	27,6	26,8
HCK	1,1	6,2	26,6	22,8
HCACMK	0,6	2,4	30,4	24,1
HAMK	14,2	5,0	26,4	26,9
HACMK	11,4	14,7	29,3	28,4
HACK	1,0	4,0	30,2	27,4
Aantal vrouwen met kinderen	1.973	1.418	1.973	1.418
Aantal vrouwen zonder kinderen	333	1.726	333	1.726
Totaal	2.306	3.144	2.306	3.144

Hoofdletters: H=Wonend in ouderlijk huis; A=Alleenwonend; C=Samenwonend; M=Getrouwd; K=Eerste kind.
Bron: Analyse van OG98.

Foto: ANP FOTO / Robert Vos

GEGEVENS EN METHODE

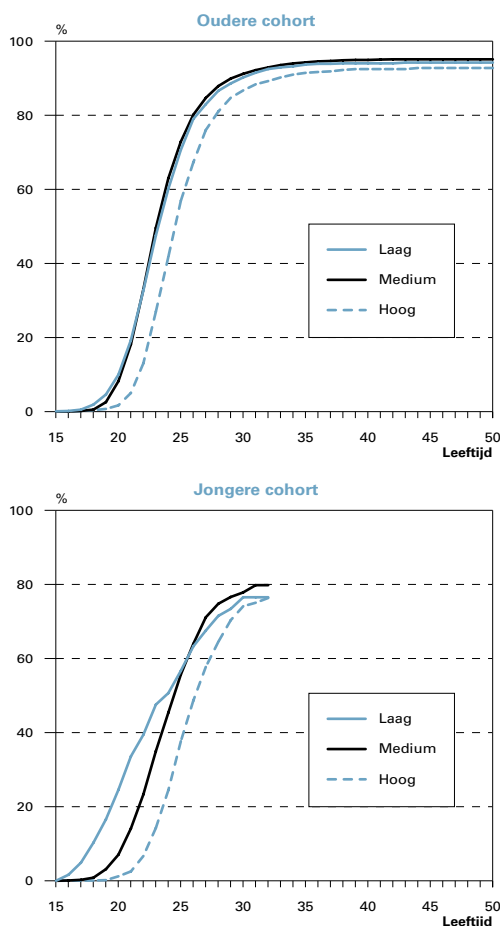
Het promotieonderzoek werd van 1999 tot 2003 verricht aan het Population Research Centre van de Universiteit Groningen. Op unieke wijze is getracht de verschillende gegevensbronnen te combineren. Op microniveau is gebruik gemaakt van twee vruchtbaarheidsonderzoeken: het Japanse nationale vruchtbaarheidsonderzoek van 1992 en het Nederlandse Onderzoek Gezinsvorming van 1998. Bij het onderzoek werd onderscheid gemaakt tussen vrouwen die vóór 1960 werden geboren, de oudere cohorten, en jongere cohorten die in of na 1960 werden geboren. Op deze manier konden de continuïteit en veranderingen in de levensgeschiedenissen van Japanse en Nederlandse vrouwen van de verschillende cohorten worden bestudeerd. Om inzicht te krijgen in de onderliggende oorzaak van deze levensgeschiedenissen, zijn er levensverhalen in elkaar gezet op basis van discussies met voornamelijk hoogopgeleide, kinderloze vrouwen (zowel gehuwd als ongehuwd, zowel werkend als niet-werkend). Daarnaast is gebruik gemaakt van interviews met deskundigen en literatuuronderzoek om deze levensgeschiedenissen en levensverhalen in een breder perspectief te plaatsen.

Alomtegenwoordige controle

De geschetste verschillen vloeien voort uit wat Blossfeld in 1995 aanduidde als het gezinsstelsel: “de dominante culturele normen en waarden, religieuze en familietradities, en het gezinsbeleid” (p.11) van een land. Onder dit systeem wordt Nederland geclassificeerd als een moderne samenleving (zij het geen liberale samenleving gezien een aantal ‘culturele achterstanden’), en Japan zou waarschijnlijk geclassificeerd worden als een traditionele samenleving.

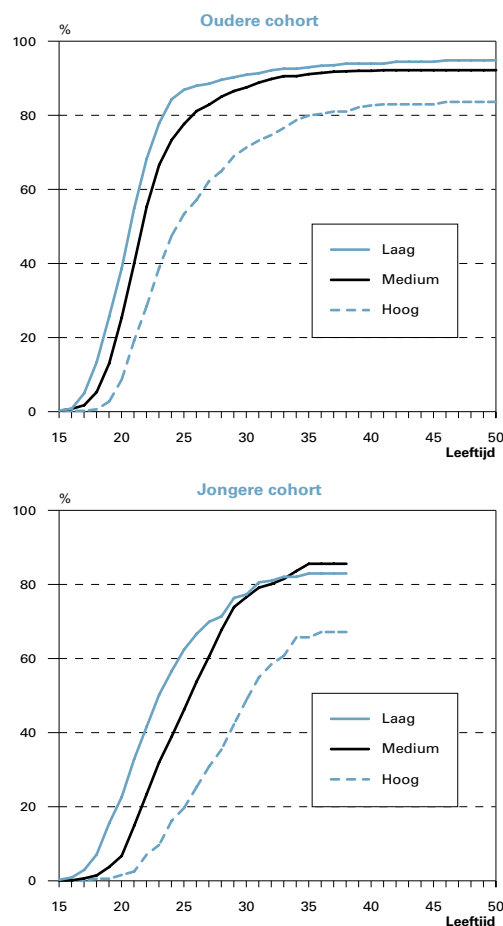
Een van de redenen waarom de verschillen tussen deze twee landen blijven bestaan, is dat de normen en waarden betreffende het huwelijk en moederschap in Nederland als gevolg van de ontkerkelijking enigszins aan kracht hebben ingeboet, terwijl dergelijke waarden in Japan nog altijd worden bekrachtigd, niet zozeer door religieuze instellingen, maar door de maatschappij als geheel, dat wil zeggen door ouders, vrienden en burens. Dit fenomeen wordt aangeduid als *sekensama* (‘alomtegenwoordige controle’).

Figuur 4. Cumulatief percentage vrouwen in hun eerste huwelijk in de oudere en jongere cohorten, naar leeftijd en opleidingsniveau, Japan

Bron: Analyse van JNFS92, classificatie gebaseerd op ISCED (OECD, 1999).

Figuur 5. Cumulatief percentage vrouwen in hun eerste huwelijk in de oudere en jongere cohorten, naar leeftijd en opleidingsniveau, Nederland

Bron: Analyse van OGS8, classificatie gebaseerd op ISCED (OECD, 1999).

Levensverhalen

Uit de levensverhalen van Japanse vrouwen blijkt dat ze door gebrek aan maatschappelijke steun voor het nastreven door vrouwen van hogere behoeften en de combinatie van werk en gezin, worden gedwongen om een radicale keuze te maken tussen deze twee opties. Daarom zijn zij niet geneigd om te trouwen en kinderen te krijgen. Dit verklaart dus de groeiende kloof tussen *echtgenotes en moeders enerzijds en zichzelf ontplooiende individuen*, die hun potentieel in alle levenssferen trachten te realiseren. Dit dilemma beschrijft Sakai (2003) in haar boek en wordt door deze vrouw verwoord:

“Het is naar mijn mening volstrekt onmogelijk om de twee [werk en moederschap] te combineren. Als ik er dus in slaag om te doen wat ik wil doen, zal het huwelijk nog een tijd moeten wachten. Maar als ik niet de baan krijg die ik hebben wil, trouw ik misschien wel eerder. Alles hangt dus af van het soort werk dat ik kan krijgen” (22 jaar oud – nooit gehuwd – studente).

Als vrouwen eenmaal voor een baan hebben gekozen in plaats van voor het huwelijk of moederschap wordt dit levenspad veelal versterkt en houdt het zichzelf in stand. Dit komt tot uitdrukking in wat deze vrouw zei:

“Door mijn werk ontmoet ik veel mensen, en leer ik veel nieuwe dingen. En al ben ik niet getrouwd, door veel te studeren en veel nieuwe mensen te ontmoeten, word ik voldoende gestimuleerd. Op deze manier wil ik mijn tevredenheid [met het leven] vergroten. Mijn werk draait om mensen, en ik heb het gevoel dat ik mijn werk niet goed zou doen als ik niet tevreden zou zijn met mijzelf. Zo denk ik erover, en daarom denk ik niet aan trouwen en heb ik ook geen partner” (26 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

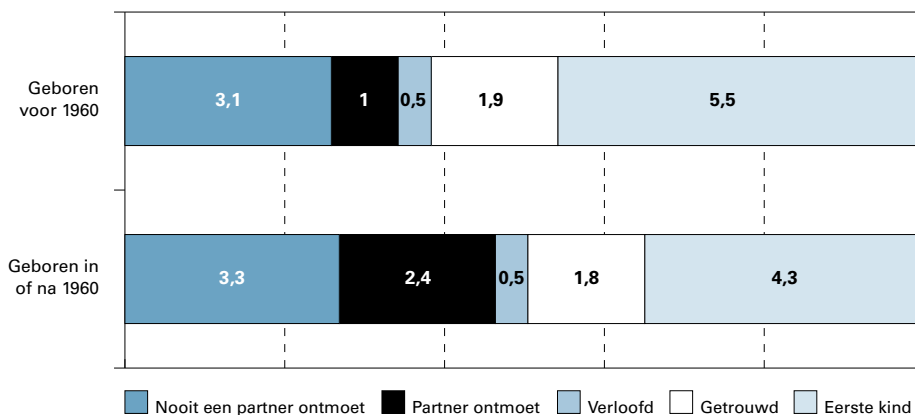
Niet alle vrouwen kiezen echter voor een hogere opleiding en een fulltime baan. Als Japanse vrouwen moeten kiezen tussen een professionele loopbaan of trouwen en kinderen krijgen, blijkt uit hun levensverhalen dat sommige vrouwen voor het laatste kiezen omdat zij het gevoel hebben dat dat van ze wordt verwacht en omdat het standaard, traditionele beeld hen aanspreekt.

“Ik heb een beeld voor ogen. Ik ga zeker trouwen. En ik krijg een kind. En ik ga thuis blijven. En als ik zin heb om te werken, neem ik een kleine baan, iets flexibels. Ik wil voor mijn man zorgen, en voor mijn kind, en dat zal mij gelukkig maken. Ik wil ook af en toe reizen. Ik ben op zoek naar algemeen geluk. Een kind grootbrengen is niet altijd makkelijk (lacht). Ik wil leven volgens het boekje” (26 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

Tussen de twee categorieën vrouwen heb je de twijfelaars, die heen en weer worden geslingerd tussen beide mogelijkheden.

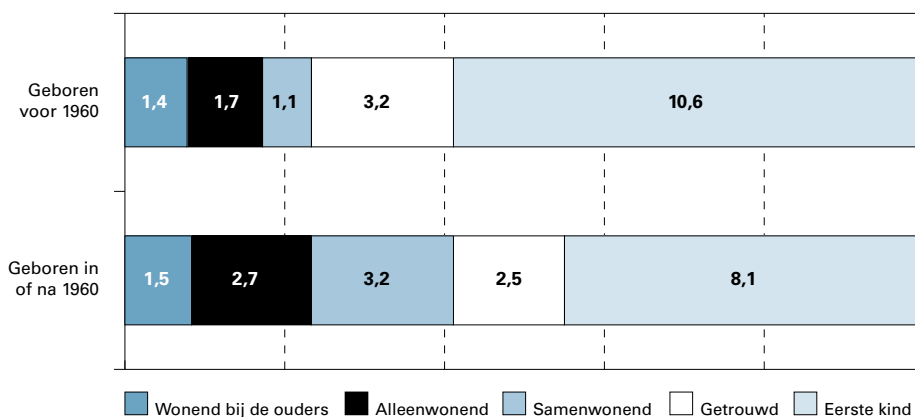
“Ik stel hoge eisen aan mijzelf. Ik wil me (in mijn werk) veel verder specialiseren, zodat ik niet honger hoeft te lijden. Daarom heb ik al plannen gemaakt, zoals ‘neem deze weg’, of ‘neem die weg’. Dat moet ik gewoon doen.

Figuur 6. Verwachte duur van bepaalde levensfasen tussen het 20ste en 32ste jaar, naar geboortecohort, Japan

Bron: Analyse van JNFS92.

Figuur 7. Verwachte duur van bepaalde levensfasen tussen het 20ste en 38ste jaar, naar geboortecohort, Nederland

Bron: Analyse van OG98.

Ik wil een kind, maar daar ligt een probleem... ik weet niet zeker of ik wel wil trouwen en voor de rest van mijn leven met dezelfde partner samen wil blijven. Ik zou een flexibele relatie kunnen hebben en mijn kind op die manier grootbrengen; dan zou ik verder kunnen in het leven en tegelijkertijd mijn loopbaan kunnen voortzetten. Maar ik ben nog niet klaar voor die fase. Dus welk leven wil ik leiden? Dat is vreselijk moeilijk. Ik denk dat ik die opties afwijs [huwelijk en moederschap]” (32 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

Tabel 2. Belangrijkste levenspaden op weg naar het eerste kind en gemiddelde leeftijd bij de eerste geboorte, uitgesplitst naar relatievorm, Japan, naar geboortecohort

Levenspad	%		Gemiddelde leeftijd bij geboorte eerste kind	
	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960
NPEMK	90,8	90,8	25,6	24,6
NPMEK	1,7	2,3	25,1	23,3
NPEK	1,4	1,0	24,6	22,0
NMK	2,2	1,6	25,4	23,9
NEK	1,3	1,8	24,9	25,8
NPK	0,7	0,8	24,7	23,9
Aantal vrouwen met kinderen	6.026	1.576	6.026	1.576
Aantal vrouwen zonder kinderen	993	4.180	993	4.180
Totaal	7.019	5.756	7.019	5.756

Hoofdletters: N=Nooit een partner ontmoet; P=Partner ontmoet; E=Verloofd; M=Getrouwd; K=Eerste kind.

Bron: Analyse van JNFS92.

Foto: EPA / Ikeda

Voor welke van bovenstaande opties uiteindelijk wordt gekozen, hangt af van de persoonlijke geschiedenis van de vrouw in kwestie. Uit hun levensverhalen blijkt hoe belangrijk de ouderlijke rol is, en hoe de overdracht van ideeën van de ene generatie op de andere de manier waarop wordt aangekeken tegen de levensloop van vrouwen in het algemeen en het huwelijk en moederschap in het bijzonder beïnvloedt. De vrouwen die zeggen dat ze waarschijnlijk niet willen trouwen, hebben vaak van hun moeders meegekregen dat een opleiding en een baan een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een rijker leven. Een baan is dan een volledig geaccepteerde manier om aan hun hogere behoeften te voldoen.

Conclusie

Vrouwen maken tegenwoordig radicale keuzes in hun leven op grond van hun persoonlijke geschiedenis, en binnen de kaders die worden gesteld door de samenleving waarin zij leven. Deze kaders verschillen sterk tussen Nederland en Japan. Terwijl het gemiddelde opleidingsniveau van vrouwen en de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen de afgelopen decennia in beide landen zijn gestegen, heeft Nederland beleid gevoerd dat het combineren van werk en gezin mogelijk maakt, terwijl Japan daar niet in is geslaagd. Daardoor zijn Japanse vrouwen gedwongen om te kiezen. En daarom is de achterliggende oorzaak van het recente uitstel en afstel van huwelijk en moederschap, dat in beide landen in de cohorten van zowel voor als na 1960 is waargenomen, verschillend. Terwijl Japanse vrouwen niet erg geneigd zijn om te trouwen en kinderen te krijgen, blijken Nederlandse vrouwen daar wel toe bereid, zij het dat ze er langer over doen voor ze zover zijn. Dit verklaart de hogere vruchtbaarheid in Nederland. De Japanse en de Nederlandse samenleving zijn weliswaar zeer verschillend, evenals de achterliggende oorzaak van de recente veranderingen, maar in de gedaante van Sakai's "huilende hond" is een zelfbewuste Japanse vrouw opgestaan, die haar eigen lot bepaalt, die actief is in verschillende levenssferen, en die veel

meer lijkt op Bridget Jones in Londen of Ally McBeal in Boston dan de zichzelf opofferende Japanse vrouw in de populaire soap *Oshin* van de jaren tachtig.

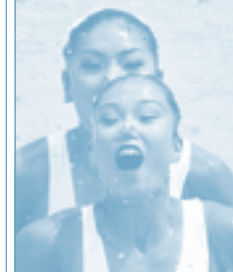
De auteur promoveerde op 8 december 2003 aan de Universiteit Groningen (Population Research Center, PRC) op een proefschrift getiteld 'The Transition to Motherhood in Japan. A Comparison with the Netherlands', uitgegeven bij Rozenberg Thela Thesis, Amsterdam. Promotor was de voormalig directeur van het PRC en nu directeur van het NIDI, prof. dr. ir. F.J. Willekens, co-promotor was dr. I. Hutter, die inmiddels tot hoogleraar en directeur van het PRC is benoemd.

LITERATUUR:

- Blossfeld, H.P. (1995), Changes in the process of family formation and women's growing economic independence: A comparison of nine countries. In: H.P. Blossfeld (red.), *The new role of women: Family formation in modern societies*. Boulder (VS): Westview Press, pp.3-32.
- OECD (1999), *Classifying educational programmes. Manual for ISCED-97 implementation in OECD Countries*. Parijs.
- OECD (2002), *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life (Vol. 1): Australia, Denmark, the Netherlands*. Parijs.
- OECD (2003), *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life (Vol. 2): Austria, Ireland and Japan*, Parijs.
- Sakai, J. (2005), *Makeinu no Toboe* (Het Geuil van de Verliezende Hond). Tokyo: Koodansha.
- Takahashi, S., et al. (1999), Population projections for Japan: Methods, assumptions and results. In: *Review of Population and Social Policy*, 8, pp. 75-115.

Dr. Hideko Matsuo, UNIVERSITE CATHOLIQUE DE LOUVAIN, INSTITUT DE DÉMOGRAPHIE
(vertaling: Willemien Kneppelhout)

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur dr. Harry van Dalen ir. Hanna van Solinge dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Drukkerij Repko, Voorburg

demodata

Sinds 12 november stellen het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI) 40.000 pagina's gegevens over Nederlandse volkstellingen vanaf 1795 beschikbaar via Internet (www.volkstelling.nl). De volkstellingen waren tot 1971 een rijke bron van informatie over het leven, wonen en werken in Nederland. De tabellen kunnen worden gedownload, waarna iedereen de gegevens, met inachtneming van speciale privacymaatregelen, zelf kan analyseren. Een unieke mogelijkheid voor allerlei nieuw onderzoek, speciaal naar bijzondere bevolkingscategorieën (bijvoorbeeld bepaalde beroepsgroepen) en specifieke regio's, steden of wijken en buurten (CBS/NIWI).